

Олеся Матеюк, асистент кафедри екології
Хмельницького національного університету

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті викладено та проаналізовано основні результати формування екологічної культури майбутніх економістів на засадах сталого розвитку. В процесі формування екологічної культури майбутніх економістів обов'язковим є врахування індивідуальних особливостей особистості майбутніх фахівців з орієнтацією на гуманізацію, гуманітаризацію та екологізацію вищої освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Наразі перед суспільством існує низка екологічних проблем, розв'язання яких потребує відповідних дійових заходів. Провідна роль у їх реалізації у найближчому майбутньому буде належатиме майбутнім фахівцям, які безпосередньо будуть здійснювати соціально-економічний розвиток країни. Через це екологічна підготовка майбутніх економістів має бути такою, щоб майбутній фахівець не тільки володів ґрунтовними економічними, екологічними та соціальними знаннями, але й був глибоко переконаний у необхідності природоузгодженої діяльності, володів уміннями і навичками самостійно здійснювати ефективну діяльність щодо розв'язання екологічних проблем. Означена вимога до формування екологічної культури майбутніх економістів забезпечується реалізацією комплексу трьох основних складових – екологічної освіти, екологічного виховання та практично-екологічної діяльності, загалом – екологічної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Проблеми взаємодії людини, суспільства і природи достатньо широко висвітлені у роботах зарубіжних вчених А. Швейцера, Д. Медоуз, Е. Пестеля, А. Печчеї. У методологічному плані інтерес викликають роботи Ю.Г. Маркова, А.Д. Урсула, Г.В. Платонова, А.В. Степанюк, І.І. Герц, присвячені проблемам екології та біоетики, а також роботи Л.Н. Когана, Н.Д. Тарасенко, К.В. Ніканорової, що спрямовані на соціально-філософський аналіз культури, з'ясування її специфіки у взаємодії із природою. Другу групу досліджень представляють роботи, де розглядаються різні аспекти екологічної культури і проблеми її формування. Це, в першу чергу, стосується робіт Є.В. Гірусова,

О.М. Галєєвої, І.Д. Лаптева, В.С. Ліпєцького, К. Стошкус, К.І. Шиліна, О.В. Толстоухова, М.І. Хилька, В.С. Крисаченка, у яких екологічна культура розглядається як цілісне утворення. Г.П. Пустовіт, В.Д. Мелаш, А.П. Скрипка, М.Н. Фоміна та інші розглядають екологічну культуру як якісну характеристику суспільної культури особистості, її свідомості і поведінки [1 – 9].

Мета статті – викладення та аналіз основних результатів формування екологічної культури майбутніх економістів на засадах сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі аналізу педагогічної літератури з проблем формування екологічної культури, структури екологічної культури майбутніх економістів, що була обґрунтована нами, та результатів констатувального експерименту було виділено три критерії її сформованості: пізнавальний, мотиваційний та поведінково-діяльнісний.

Орієнтуючись на ці критерії, ми зупинили свій вибір на таких показниках сформованості екологічної культури майбутніх економістів: рівень володіння екологічними знаннями (пізнавальний критерій); інтерес до екологічних проблем, потреба у здійсненні еколого-безпечної діяльності (мотиваційний критерій); здоровий спосіб життя, безпосередня участь у природоохоронній діяльності (поведінково-діяльнісний критерій). За кількісними значеннями цих показників у майбутніх економістів був визначений рівень сформованості їх екологічної культури, а саме: дуже високий, високий, середній, низький та дуже низький.

У дослідженні на етапі експериментальної роботи проводився формувальний експеримент. Його метою було виявлення ефективності розробленої методики формування екологічної культури майбутніх економістів та показ того, що

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

системне забезпечення обґрунтованих педагогічних умов цього процесу значно покращує якість екологічної культури як необхідної складової фахової підготовки економіста.

Для виявлення вхідного рівня екологічних знань майбутніх економістів використовувався тест зі стандартизованими контрольними завданнями. Відповіді на кожне стандартизоване завдання оцінювалися у балах. Максимальна сума балів, яку міг отримати студент за правильні відповіді, складала 100 балів. Зазначимо, що перед опитуванням тест перевірявся за такими показниками:

- а) зрозумілість (доступність) змісту завдань для майбутніх економістів;
- б) валідність тесту;
- в) спроможність студентів виконати тестові завдання за відведений час.

Мотивація до оволодіння майбутніми економістами екологічними знаннями, участі в екологічній діяльності визначалася експертним шляхом. Експерти оцінювали кожного студента за такими показниками:

- а) потреба в екологічно спрямованій діяльності, бажання брати участь у практичній природоохоронній роботі;
- б) прагнення до спільної колективної екологічної діяльності, бажання спілкуватися у здоровій (позитивній) комунікативній атмосфері;
- в) інтерес до питань екології, сучасних екологічних проблем, потреба у поповненні та поглибленні екологічних знань;
- г) стурбованість станом навколишнього середовища, рівнем захворюваності;
- д) адекватна оцінка своєї поведінки та поведінки інших щодо природи і здоров'я.

Оцінювання здійснювалося за шестибальною шкалою – шкалою бажаності Г. Харрінгтона.

Участь студентів у екологічній діяльності є також важливою ознакою сформованості екологічної культури особистості. За означеним критерієм експерти оцінювали студентів за чотирима показниками:

- а) здоровий спосіб життя, вміння переконувати і залучати інших до його здійснення;
- б) практична діяльність з охорони навколишнього середовища;
- в) володіння навчально-пізнавальними вміннями роботи зі спеціальними екологічними першоджерелами та активна просвітницька природоохоронна діяльність;
- г) вміння передбачати окремі наслідки втручання людини в природні процеси;
- д) вміння співвідносити свої утилітарні мотиви з вимогами раціонального природокористування;

ж) вміння залучати інших до природоохоронної діяльності.

Рівнева диференціація здійснювалася таким чином: визначався середній бал за показниками трьох критеріїв і за його величиною студент оцінювався за тим чи іншим рівнем сформованості екологічної культури. Варто зазначити, що за нашою методикою студент міг набрати від 0 до 100 балів. Якщо сума набраних студентом балів була в межах 0 – 20, ми вважали, що рівень його екологічної культури є дуже низьким, 20 – 37 – низьким, 37 – 63 – середнім; 63 – 80 – високим, 80 – 100 – дуже високим (згідно зі шкалою бажаності Г. Харрінгтона).

Вибір експериментальних та контрольних груп відбувався на основі даних констатуючих досліджень. Насамперед, експерти на основі виділених показників формування екологічної культури здійснили рівневу диференціацію майбутніх економістів (табл. 1).

Для підтвердження несуттєвої різниці між кількістю майбутніх економістів з різними рівнями сформованості екологічної культури було проведено зіставлення розподілів з використанням критерію χ^2 Пірсона, оскільки він дозволяє порівняти декілька емпіричних розподілів однієї й тієї ж ознаки в декількох незалежних вибірках. У цьому випадку зіставлялися п'ять емпіричних розподілів майбутніх економістів за рівнем сформованості екологічної культури. Відомо, що чим більше розходження між розподілами, тим більше емпіричне значення χ^2 . Об'єм вибірки ($n=296$) достатньо великий, вибірка випадкова і незалежна, властивість, яка вимірюється (рівень екологічної культури), має неперервний характер і міститься у п'яти інтервалах (дуже високий, високий, середній; низький, дуже низький). Отже, всі обмеження критерію χ^2 Пірсона витримані, і автор мав право застосовувати цю методику. Таким чином, на підставі правил прийняття рішень для критерію Пірсона приймаємо нульову гіпотезу про те, що розподіли майбутніх економістів за рівнями екологічної культури суттєво не відрізняються. Це дозволило нам якісно сформувати контрольний і експериментальний масив. Варто зазначити, що у членів контрольних груп було зафіксовано навіть дещо вищі показники сформованості екологічної культури, ніж в експериментальних. Додамо, що до складу експериментального і контрольного масиву увійшли майбутні економісти, що навчалися, в основному, за однаковими спеціальностями.

Для експериментальної перевірки визначених засад системного формування екологічної культури студентів нами запропоновано:

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Міждисциплінарний підхід при підготовці майбутніх економістів за яким вивчення кожної дисципліни навчального плану передбачає розв'язання завдань формування екологічної культури.

2. Методику поетапної трансформації теоретичних знань в практично-екологічні уміння та навички через залучення майбутніх економістів до різновидів навчально-професійних форм навчання, що забезпечує оволодіння ними ґрунтовними екологічними знаннями, елементами професійно-екологічної діяльності.

3. Методичні рекомендації підготовки та проведення імітаційно-ігрових занять (заняття з аналізу екологічних ситуацій та ігрового екологічного проектування), у яких моделювалося розв'язання майбутніми економістами реальних екологічних ситуацій проблемного характеру.

У перебігу формувального експерименту здійснювалась перевірка експериментальної методики формування екологічної культури майбутніх економістів. Діагностика формування екологічної культури студентів проводилася так, як і при проведенні констатувального експерименту.

Наприкінці експерименту було знову проведено зіставлення рівнів екологічної культури майбутніх економістів. При цьому, емпіричні розподіли досліджуваної властивості порівнювались на початку і в кінці експерименту. Згідно з отриманими даними, в експериментальних групах спостерігається тенденція збільшення частки майбутніх економістів з дуже високим, високим та достатнім рівнем сформованості екологічної культури та зменшення частки студентів з низьким та дуже низьким рівнем сформованості екологічної культури (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників сформованості екологічної культури майбутніх економістів протягом експериментального дослідження, %

№ з/п	Рівні	Динаміка зміни компонентів екологічної культури, %			
		у контрольній групі		в експериментальній групі	
		на початку експерименту	наприкінці експерименту	на початку експерименту	наприкінці експерименту
Еколого-професійна мотивація					
1	дуже високий	5,2	6,3	5,6	11,8
	високий	22,7	27,5	23,3	34,6
	достатній	49,3	54,7	47,9	43,7
	низький	15,4	12,2	16,1	7,8
	дуже низький	7,4	4,7	7,1	2,1
Емпатія та емоційно-вольова сфера					
2	дуже високий	4,0	5,8	3,6	9,7
	високий	19,1	25,9	21,2	37,7
	достатній	50,5	49,9	44,4	43,0
	низький	20,2	14,0	24,1	8,4
	дуже низький	6,2	4,4	6,7	1,2
Екологічні знання та уявлення					
3	дуже високий	1,3	3,3	1,1	10,2
	високий	15,4	17,5	16,2	41,5
	достатній	39,9	49,8	39,7	35,2
	низький	27,3	23,9	25,8	9,3
	дуже низький	16,1	5,5	17,2	3,8

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Продовження таблиці 1

Екологічна діяльність					
4	дуже високий	3,9	5,7	4,2	9,1
	високий	19,7	24,4	20,1	32,8
	достатній	50,9	54,9	49,9	47,9
	низький	16,3	10,3	15,7	8,1
	дуже низький	9,2	4,7	10,1	2,1
Спрямованість на саморозвиток і особистісний еколого-професійний розвиток					
5	дуже високий	2,8	4,4	3,1	9,9
	високий	19,9	24,7	19,2	38,5
	достатній	52,9	57,7	52,6	43,6
	низький	17,6	10,3	18,1	6,7
	дуже низький	6,8	2,9	7,0	1,3

Результати статистичних обчислень дали змогу констатувати, що емпіричні розподіли майбутніх економістів за рівнем сформованості екологічної культури на початку і в кінці експерименту відрізняються між собою. Зіставлення показників табл. 1 свідчить про ефективність формування екологічної культури майбутніх економістів за означеною експериментальною методикою.

Зафіксовано приріст майбутніх економістів в експериментальних групах, екологічна культура яких за всіма визнаними критеріями була досить високого рівня: у порівнянні з початковим станом частка цих студентів значно зросла. У контрольних групах констатовано незначний приріст визначеної якості. Наприкінці експерименту в експериментальних групах значно зменшилась також частка майбутніх економістів, що мали дуже низький та низький рівень екологічної культури відповідно. Позитивна динаміка відбулася також на достатньому і високому рівнях сформованості екологічної культури майбутніх економістів.

Висновки. Таким чином, проведене емпіричне дослідження засвідчило, що процес формування екологічної культури майбутніх економістів є багатоаспектним і складним. Аналіз педагогічної ситуації, що склалася, показав, що майбутні економісти цілком адекватно розуміють основні детермінанти досліджуваної проблеми. Відзначаючи екологічну культуру як значуще особистісне утворення, майбутні економісти не бачать її детермінуючої ролі при реалізації себе як професіонала-управлінця. Тобто, усвідомлюючи

значення екологічної культури для власного еколого-професійного зростання, розвитку відповідальності за рішення, що ухвалюються, вони, на жаль, ще не готові брати відповідальність за дії інших людей, які їм будуть підпорядковані у майбутній професійній діяльності. Це і є **напрямок подальших розвідок** з цієї тематики досліджень.

Експериментальна робота показала, що на початку експерименту у майбутніх економістів є певний рівень екологічних знань, уявлень; певний, але недостатній рівень розвитку емпатії та емоційно-вольової сфери; наявна невисока мотивація еколого-професійного розвитку і спрямованості на саморозвиток. Це пов'язано з тим, що екологічна освіта у вищій школі включена до системи безперервної екологічної освіти, але не має чітко визначеної спрямованості на розвиток майбутніх фахівців як економістів. Тому для підвищення ефективності процесу формування їх екологічної культури необхідно використовувати потенціал безперервності освіти, активні методи, нові принципи організації процесу формування та розвитку особистості.

Значущі зміни у рівнях показників екологічної культури майбутніх економістів свідчать, що сформульована гіпотеза дослідження є правильною. Проте значне підвищення рівня екологічної культури майбутніх економістів – це досить складне завдання, розв'язання якого є тим більш ефективним, чим більш цей процес спрямований на урахування індивідуальних особливостей особистості майбутніх економістів, чим більше він орієнтований на гуманізацію,

ВПЛИВ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РЕЛЬЄФ ЯК ГОЛОВНЕ ГЕОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

гуманітаризацію та екологізацію вищої освіти, чим більш активно використовується потенціал їх особистісного зростання в контексті самовиховання, саморозвитку, самоактуалізації.

1. Крисаченко В.С., Хилько М.І. *Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку*. – К.: “Знання України”, 2002. – 598 с.

2. Мелаш В.Д. *Необхідність формування екологічної культури для морально-духовного розвитку особистості в сучасних умовах // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах (теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді): Збірник наукових праць*. – К., 2000. – Ч.1. – С. 334 – 340.

3. Ожегов Ю.П., Никонорова Е.В. *Экологический импульс: Проблемы формирования экологической культуры молодежи*. – М.: Молодая гвардия, 1990.

4. Пустовіт Г.П. *Психолого-педагогічний*

аспект взаємодії особистості з навколишнім середовищем // Педагогіка та психологія. – 2000. – № 3. – С. 53 – 59.

5. Степанюк А.В., Герц І.І. *Біоетика. Навчально-методичний посібник*. Тернопіль: ТДПУ. – 2001. – 144 с.

6. Толстоухов А.В. *Філософсько-світоглядні засади оптимального управління екологічної ситуації. Автореферат дис... кандидата філософських наук:09.00.11 / Національний університет ім. Т. Шевченка/*. К., 1999.

7. Урсул А.Д. *Становление идеи глобального государства и ноосферное движение: о переходе к устойчивому развитию // Зеленый крест*. – 1996. – №2. – С. 13 – 16.

8. Швейцер А. *Культура и этика*. – Вильнюс: Минтис, 1989. – 366 с.

9. Meadows D.H., Meadows D.L., Randers F., Behrens W.W. *The limits of Growth. – Report for the Club of Rome’s Project on the Predicament of Mankind*. – New York, – 1972.

*Лілія Мальцева, магістр географії кафедри туризму та готельного господарства
Луганського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка*

ВПЛИВ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РЕЛЬЄФ ЯК ГОЛОВНЕ ГЕОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

У статті досліджується проблема антропогенних процесів внаслідок людської діяльності та пов’язані з їх дією форми рельєфу за умов моделювання пізнавального та всебічного вивчення наслідків господарської діяльності на уроках фізичної географії.

Постановка проблеми. На сучасному етапі вплив людської діяльності на природні компоненти дуже відчутний, особливо це на формах рельєфу. Унаслідок господарської діяльності побудовані міста, прокладені шляхи сполучення, зрошені засушливі та осушені перезволожені землі, створені штучні водойми тощо. Таке інтенсивне втручання не могло не призвести до виникнення у природному середовищі процесів, які отримали назву – антропогенних.

Мета статті. Дослідити антропогенні процеси, які мають велике значення у навчально-виховному процесі викладання фізичної географії та відповідають законам єдності діяльності вчителів та навчальної діяльності учнів у процесі пізнання. Відповідно до потреб суспільства в цілому, як показав педагогічний експеримент та враховуючи основні дидактичні принципи відбору навчального матеріалу (науковість, доступність,

глибина, систематичність та практичне значення), на уроках географії цілеспрямовано відображати внутрішні закономірності методики навчання географії.

Виклад основного матеріалу. Антропогенні процеси – це процеси, які виникають у природному середовищі внаслідок різноманітної виробничої та іншої діяльності людини [2]. Розрізняють позитивні й несприятливі антропогенні процеси. До позитивних можна віднести осушування, зрошування, обводнення тощо. Вони спрямовані на збереження екологічної рівноваги, оптимізацію природного середовища. Несприятливі антропогенні процеси виникли у зв’язку з видобуванням корисних копалин, розорюванням схилів, переформування річкових долин у зоні водосховищ тощо. Так, при добуванні корисних копалин розвиваються карстоутворення і осідання земної поверхні (деформація) у місцях